

otpora, ali kroz njega su prošli i Židovi i civili uhićeni tijekom policijskih akcija. Za mnoge su ćelije bile „pedsoblja/ćekaonice“ smrti, za druge prijelazno mjesto prije deportacije. Iz svjedočanstava prikupljenih tijekom procesa, u svakoj maloj ćeliji (širokoj 1,20 m, a dugoj i visokoj 2 m) zatvarano je do 6 zatvorenika: neki su ondje boravili par dana, a drugi mjesecima. O korištenju prve dvije ćelije pretpostavke su dvojake: zona mućenja i/ili smještaja.

U unutarnjem dvorištu, na mjestu gdje se sada nalazi metalna skulptura i velika čelična ploča, nalazili su se spalionica i dvije zgrade – bivša strojarnica i bivša kotlovnica – gdje su se odvijala ubojstva i gdje se vjeruje da je bila smještena krematorijska peć, korištena za spaljivanje tijela ubijenih zatvorenika. Što se tiče smještaja i funkcioniranja krematorijske peći, svjedočanstva prikupljena od samih nacista u poslijeratnom razdoblju su oprečna: neki su govorili o korištenju jedne vrste rešetke na podu spalionice, a drugi o stvaranju „ex novo“ postrojenja unutar jednog od objekata u središtu trga (prema projektu Erwna Lamberta, člana *Einsatzkommando Reinhardt-EKR*, koji je već sagradio krematorijske peći u nacističkim kampovima za istrebljenje u Poljskoj).

Proces za zločine počinjene u Rižarni San Sabba odvijao se od 16. veljače do 28. travnja 1976. na *Corte d'Assise di Trieste* po završetku dugog i mukotrpnog sudskog postupka započetog trideset godina ranije.

Predmet rasprave, na koju je pristupilo više od 174 svjedoka, bile su kriminalne radnje koje su počinili ljudi iz *Einsatzkommando Reinhardt* (EKR). Dvojica oficira te jedinice: August Dietrich Allers (preminuo za vrijeme dugog sudskog postupka) i Josef Oberhauser (u odsutnosti u Münchenu) osuđeni su zbog „višestrukog produljenog vrlo teškog ubojstva“ i represije neodređenog ali značajnog broja ljudi. Rasprava se okončala 29. travnja 1976. godine s osudom Josefa Oberhausera na doživotni zatvor, koji nikada nije odslužio kaznu jer ga njemačke vlasti nisu bile dužne izručiti talijanskim vlastima na temelju bilateralnog sporazuma iz 1942. godine.

Slika naslovnice: Zatvoreničke ćelije

4. Ulaz u Rižarnu s Cementnim hodnikom koji je projektirao Romano Boico (1975.)

5. Detalj skulpture Marcella Mascherinija (1957.)

6. Komemorativna stela Romana Boica (1975.)

comune di trieste

NACIONALNI SPOMENIK I MUZEJ RIZARNE SAN SABBA TRST

Nacionalni spomenik i Muzej rižarne San Sabba

**Civico Museo della Risiera di San Sabba
Monumento Nazionale**

Via Giovanni Palatucci 5
34148 Trieste
Tel. +39 040 826202

www.risierasansabba.it
risierasansabba@comune.trieste.it

i broju žrtava. Tijekom postupka iz 1976. godine, pretpostavilo se da se radi o „najmanje 2.000 žrtava“, ali neki povjesničari govore o puno većim brojkama, o njih 4.000 i 5.000. Novinar slovenskog dnevnog lista „Primorski Dnevnik“, Albin Bubnič, za vrijeme postupka predstavio je sucima djelomičan popis od 317 imena osoba koje su pogubljene u Rižarni, koji se trenutačno može podići na brojku od 349 osoba. Žrtve su većinom bili pripadnici pokreta otpora (Talijani, Slovenci, Hrvati), taoci zarobljeni tijekom operacija čišćenja ili civili uhićeni zbog sumnje da surađuju s partizanima. Mnogi su premješteni iz trščanskih zatvora Coroneo ili iz sjedišta komande Gestapoa i SIPO-SD-a (*Sicherheitspolizei - Sicherheitsdienst*) na trgu Oberdan;

od kojih su mnogi dolazili izravno iz mjesta gdje su i zarobljeni. Pogubljenja zatvorenika su vršili pripadnici SS-a i ukrajinski vojnici u njihovoj službi, a primjenjivali su različite metode: vješanje, streljane, ubijanje plinom, udarcima maljem po glavi. Egzekucije su se obično vršile noću; iz svjedočanstava prikupljenih tijekom procesa proizlazi da su SS-ovci huškali pse i puštali glasnu glazbu u logoru da bi prikriili vriske zatvorenika. Pouzdano je da je u logoru ubijeno otprilike dvadeset i pet Židova, jer su ocijenjeni kao nesposobni za deportaciju ili zbog kršenja pravilnika.

Dana 13. rujna 1943. godine Heinrich Himmler je za glavnog zapovjednika SS-a i policije za područje Jadransko primorje (*SS Gruppenführer und*

Generalleutnant der Polizei) postavio Odira Globočnika, kojemu je prethodno povjerio upravljanje operacijom Reinhard odnosno planom za sustavno masovno istrebljenje Židova u Generalnom Gubernatorstvu (otprilike 1.700.000 osoba). Oficir SS-a premjestio je u navedeno područje dobar dio personala koji je s njim surađivao u Poljskoj, među kojima i ljude iz operacije *Aktion Reinhard* ili *Einsatzkommando Reinhard*, pod zapovjedništvom najprije Christiana Wirtha, a potom Augusta Dietricha Allersa. Glavna jezgra tih jedinica, koju je činilo otprilike 90 pripadnika SS-a i skupina ukrajinskih suradnika, sudjelovala je i u operaciji „Eutanazija“ (takozvana akcija T4, u sklopu koje su, u razdoblju od 1939. do 1941. godine, ubijeni njemački i austrijski pojedinci s psihičkim i fizičkim teškoćama). Nakon toga, između 1942. i 1943. godine, mnogi od njih obnašali su razne dužnosti u koncentracijskim logorima u Poljskoj (Belzec, Sobibor, Treblinka). Prostorija mikro-ćelija je mjesto koje je u sklopu nacionalnog spomenika najviše sačuvalo fizionomiju iz vremena logora. U prostoru stare zgrade nacisti su sagradili 17 mikro-ćelija stvarajući jednu vrstu zatvora unutar samog logora. Ondje su zatvarali prvenstveno političke protivnike i pripadnike lokalnog pokreta

Nakon 8. rujna 1943., kada je Trst inkorporiran u Operativnu zonu Jadransko primorje (*OZAK - Operationszone Adriatisches Küstenland*), započelo je najtragičnije razdoblje iz nedavne povijesti; pojedini objekti bivše rafinerije riže (Rižarna San Sabba) prenamijeni su u *Polizeihaftlager* (zatvorenički i policijski logor), mučilište i razvrstavanje, u kojem su zatvarani Židovi koji su čekali deportaciju u Auschwitz i druge kampove za istrebljivanje, kao i politički protivnici raznih nacionalnosti, od kojih su mnogi ubijeni u koncentracijskom logoru. Upravo iz tog razloga, Rižarna je bila jedini nacistički kamp u Italiji, koji je imao krematorijsku peć u funkciji od 1944. godine do kraja rata. Nakon rata, počevši od pedesetih godina, neki su objekti Rižarne pretvoreni u izbjeglički kamp. Godine 1965. Rižarna San Sabba je proglašena nacionalnim spomenikom dekretom Predsjednika Republike. Nacionalni spomenik poprima današnji izgled zahvaljujući zahvatu arhitekta Romana Boica 1975. godine. U multimedijском muzeju koji je svečano otvoren 2016. godine mogu se razgledati snimke, fotografije i razni nalazi, među kojima su projekti, tekstovi i predmeti, koje su darovali bivši zatočenici.

U trenutačnom stadiju povijesnog istraživanja nije moguće pružiti točan podatak o broju logoraša koji su efektivno prošli kroz *Polizeihaftlager* Rižarne

2.

3.

1. Izvorni ulaz u Rižarnu (fotografija iz 1950.-ih)

2. Dvorana križeva

3. Unutarnji trg s povijesnim građevinama i bedemom Romana Boica